

Goda Zoltán

PETŐFI ÉS A LEHEL-MONDA

*Melyik szerelmes nem választ magának
A számtalan közül egy csillagot?
És melyik költő nem választ magának
A számtalan közül egy bajnokot? ...
Ezt Toldy Miklós, azt Kont lelkesíti;
Ki a vitéz, ki engem föltüzel?
Ki e vitéz? ...a kűrtharsogtatással
Országokat reszkettető Lehel!*

A mottónak választott idézet önmagáért beszél. Petőfi képzeletét rendkívüli módon megragadta Lehel vezér alakja. Ez persze nem jelenti azt, hogy a szabadság és szerelem költője életében meghatározó, vagy akár csak fontos szerepet játszott volna a Lehel-monda. Mégis, mint mellékszál végighúzódik Petőfi, sajnos oly rövid irodalmi pályafutásán, amit mutat az is, hogy négy (öt?) alkalommal fogott hozzá a Lehel-monda költői feldolgozásához. A négy vers közül háromnak azonos a címe, ezeket az irodalomtudomány a kezdő sorokkal különbözteti meg. Az egyes költemények mellett feltüntettem a keletkezésük helyét és időpontját is:

Lehel (Mennydörg az óriás kürt...) [?, 1841]

Lehel (A kürtkebelbe fú Lehel...) [Pápa, 1842. május-június 15.]

Lehel (Melyik szerelmes...) [Pest. 1845. október 16-november 25. között]

Lehel vezér [Pest, 1848 február-március]

A fenti idézet a harmadik költeményből való. A félreértések elkerülése végett már itt megemlítem, hogy az idézetben szereplő „Toldy” nem Arany János Toldi-jára utal, már csak azért sem, mert ezt a költeményt 1845-ben írta Petőfi, Arany János pedig 1847 februárjában robbant be az irodalmi életbe a Toldival. Később részletesen is megvizsgáljuk az egyes költemények keletkezésének körülményeit.

A téma feldolgozását a következő fázisokra bontottam:

- a Lehel-monda kialakulása a magyar történelemben
- mikor és hogyan ismerhette meg Petőfi a Lehel-mondát?
- a költemények és keletkezésük körülményei.

A Petőfi irodalom rendkívül széles körű. Az adatgyűjtéshez igyekeztem minél több irodalmat átnézni. A legfontosabb forrásaim a következők voltak:

Petőfi összes művei

Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza I-III.

Endrődi Sándor: Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842-1849

Dienes András: A fiatal Petőfi

Hatvany Lajos: Így élt Petőfi ötkötetes műve.

Ez utóbbival kapcsolatban meg kell jegyezni a következőket: Az 1870-80-as években kiterjedt adatgyűjtés folyt Petőfi volt iskolatársai, ismerősei, barátai között. Igen sok adat gyűlt össze, azonban az emlékeket sok esetben torzította az eltelt 20-30 év. Néhány esetben észrevehető, hogy a visszaemlékezők Petőfi későbbi dicsőséges pályáját vetítik vissza a régi eseményekre. Ennek ellenére igen sok használható részletre bukkantam.

A Lehel-monda a középkori krónikákban

Anonymus a Gesta Hungarorumban (1172-1196) így ír az augsburgi csatáról: „Öt évvel később, Konrád császár uralkodása alatt, Zoltának, Magyarország vezérének néhai híres és dicsőséges vitézei: Lél, Bulcsú meg Botond uruktól küldetve Alemannia egyes részeire törtek, és ott sok becses zsákmányt ejtettek. De végül a bajorok és alemannok gyalázatos csalárdsága miatt Lél meg Bulcsú fogságba estek, s az Inn folyó mellett akasztófán végezték életüket. Botond meg a többi megmaradt magyar vitéz, mikor látták, hogy az ellenség gonosz csele miatt szorultságba jutottak, bátran és emberül helyállottak. Egymást nem hagyták el, hanem mindenképpen rajta voltak, hogy a veszedelemben maradó résznek segítségére legyenek. Mint sebzett orosz-lánok, úgy rohantak ordítva a fegyverek közé, és az ellenséget szörnyű nagy öldökléssel terítették le. És noha le voltak győzve, mégis legyőzőiket erősebben, diadalmasabban győzték le, sőt szörnyű nagy öldökléssel terítették le.” Itt tehát még nincs nyoma a Lehel-mondának.

Kézai Simon krónikájában (1283) már fel lehet lelni a monda nyomait: „Nem sok idő elteltével a magyarok közössége Lélt és Bulcsút Németországba küldte. Midőn Augsburg alá érkeztek, túl a Lech folyón, letáboroztak a mezőn, és éjjel-nappal zaklatták támadásaikkal a várost. Mivel váratlan rohamokkal elfoglalni nem bírták, s magukat eltökélve a külvárosból elvonulni nem akartak, Ulrich püspök és a polgárok követeket küldtek a császárhoz, sürgetve, hogy siessen a város segítségére, mert az ostromló magyarok, bár sokan vannak, de nem őrzik eléggé magukat, ezért nagyon könnyen le lehet őket győzni. A császár pedig ulmi udvarából gyorsan és észrevétlen ott termett, s miután a magyarok elhelyezkedését és seregét kikémlelte, reggeli nyolc óra tájban, miközben az eső esett, rájuk rontott, és az egyik, a városhoz közel álló csapatot egykettőre tönkrevverte. Ennek láttára Lél és Bulcsú futásban keresett menedéket. Hajóra szálltak, s a Dunán lefelé ereszkedtek, hogy Magyarországra meneküljenek. A regensburgi átkelőnél azonban foglyul estek, és a császárhoz szállították őket. A császár pedig bitófára ítélte, s Regensburgban vesztőhelyen végeztette ki őket. Egyesek mesébe illő módon azt állítják, hogy mikor a császár elé járultak, egyikük úgy fejen sújtotta a császárt kürtjével, hogy az szörnyet halt. Ez a mendemonda a valószínűséggel is ellenkezik, és aki elhiszi, bárgyúságról tesz tanúbizonyságot. A vádlottakat ugyanis megbilincselte kézzel állítják a fejedelmek színe elé. Az igazság

pedig az, amint a krónika is tartalmazza, hogy vakmerően szitkozódva, a császárnak tiszteletlenül a szemébe vágta, hogy ha őket megöleti, akkor nemzetéből egy fogoly sem marad többé életben, hanem vagy örök szolgaságra jut, vagy minden bírói eljárás nélkül felkoncolják. Így is történt.” A krónikás észérvek alapján erős kétségét fejezi ki a monda valóságtartalmát illetően, de a monda természete más: a logikus érvelés ellenére tovább fejlődik és kiteljesedik.

Kálti Márk Képes Krónikájában (1358) a monda már végleges formát öltött. A Lehel-monda legkorábbi leírását tőle szokták idézni; a későbbi krónikások is az ő szövegét vették át.

„Midőn I. Konrád uralkodott Németországban, a tizennyolcadik esztendőben kiszálltak a magyarok, elpusztították Németország egyes részeit és Augsburg városához értek. Ulrik püspök a polgárokkal és a sváb főurakkal védekezett, de a magyarok ostromolták a várost, megátalkodottan nem akartak a város alól tágitani; ezért hát a védők követeket küldöttek az említett császárhoz, siessen hamar a város segítségére; a császár ezt nem is mulasztotta el. A magyarok vígyázatlanul jártak el a város vivása körül, a német és itáliai sereg váratlanul rontott rájuk; akkor se futhattak volna, ha akarnak: egyfelől akadályul volt a Lech folyó, amely ama napokban a patakoktól csodálatosan megáradt, másfelől az említett seregek vették körül őket, akár a fal. Megszorította tehát őket az ellenség, egy részüket elfogta, másokat kegyetlenül levágott.

Elfogták ezen a helyen Lélt és Bulcsút, a jeles kapitányokat, s a császár színe elé vezették őket. Megkérdezte a császár, miért olyan kegyetlenek a keresztényekhez. Felelték:

– Mi a magasságbeli isten bosszúja vagyunk, ő küldött minket rátok ostorul; ha abbahagyjuk üldözéseket, akkor elfogtok és megöltök bennünket.

Mondotta a császár:

– Válasszatok magatoknak olyan halált, amilyent akartok!

Szólott erre Lélt:

– Adjátok ide kürtömet! Hadd fűjjam meg előbb, aztán felelek.

Odaadták kürtjét, s amikor nekikészült a kürtfúvásnak, a császár közelébe lépett s oly erővel vágta homlokon a császárt, hogy – mondják – a kürt eltört, a császár pedig behalt ebbe az egyetlen ütésbe; mondotta neki Lélt:

– Elöttem jársz és szolgám leszel a másvilágon!

Azt hiszik ugyanis a szittyák, hogy akiket életükben megöltek, a másvilágon nekik szolgálnak.

Nyomban lefogták és Regensburgban bitóra akasztották őket.”

Thuróczy János A magyarok krónikájában (1488) lényegében Kálti Márkkal azonosan írja le a mondát. Mégis meg kell őt említeni, mert – mint látni fogjuk – a későbbiek során többször is Thuróczyt idézik egyes szerzők, többek között az 1800-as évek elején forgalomban levő történelemkönyvek írói is.

Hogyan és mikor találkozott Petőfi a Lehel-mondával?

Előre kell bocsátani, hogy teljes bizonyossággal nem adható felelet erre a kérdésre, de kisebb vagy nagyobb mértékben valószínűsíthető a válasz. Először azt vizsgáljuk meg, hogy vajon értesülhetett-e Petőfi szájhagyomány útján a Lehel-kürtről és a mondáról?

Az 1800-as évek első harmadában aligha lehetett általánosan ismert a Lehel-kürt mondája, inkább csak azok hallhattak róla, akik valamilyen kapcsolatban álltak Jászberénnyel. A kérdés tehát az, hogy volt-e Petőfi apjának, Petrovics Istvánnak valamilyen jászberényi kapcsolata? Két, bár igen laza kapcsolat tételezhető fel. Petrovics István kis megszakítással (1822-1824, Kiskőrös) mindig a Kiskunságban lakott, és Szabadszállás volt a fő bázisa. Ezért érthető, hogy a kiskunfélegyházi bérleti időszak (1824-1830) alatt is Szabadszálláson vásárolt földeket, sőt 1828-ban egy redemptus birtokot is szerzett, ami egyébként bizonyos rangot is jelentett számára. A Jász-Kun Hármaskerületnek ebben az időben Jászberény volt a központja, tehát mint redemptusnak elvileg lehetett kapcsolata a központtal.

Egy másik érdekes tényező, hogy a kiskunfélegyházi második székbérlés periódusában (1827-1830) az ottani belső fogadó bérlője egy jászberényi vendéglős, Horváth Ferencz volt. Kérdés persze, hogy találkozgatott-e a két bérlő, és miről beszélgettek? Elvileg nem zárható ki annak lehetősége, hogy Petőfi apja így vagy úgy hallott a Lehel-kürtről, de gyakorlatilag nem valószínű. Petrovics István ugyanis ebben az időben nagyon el volt foglalva az egyre terebélyesedő gazdaságával. Ha esetleg hallott is róla, akkor is bizonytalan, hogy beszélt volna róla Sándor fiának, aki ekkor már (1828. május 10-től 1831 tavaszáig) Kecskeméten tanult, s csak a szünetekben találkozott szüleivel.

Sokkal valószínűbb tehát, hogy először az iskolai tanulmányai során olvasott Petőfi a Lehel-mondáról. Petőfi életével hatalmas mennyiségű irodalom foglalkozik, amelynek nem kis hányada a költő ifjúkorára, iskoláira vonatkozik. Ez az időszak is igen változatos, hiszen különféle megszakításokkal összesen nyolc helyen járt iskolába. Tanulmányai mellett hamar rákapott az olvasásra is, szerette a magyar történelmet, valószínű, hogy ennek során sem kerültek el figyelmét a Lehel-mondával foglalkozó fejezetek. Petőfi három iskoláját (Sárszentlőrinc, Aszód, Pápa) emelem ki részletesebben ebből az időszakból, mert ezek kapcsolódnak szorosabban a témához.

Mint már esett róla szó 1828 májusától 1831 tavaszáig Kecskeméten járt Petőfi iskolába, ahol az alapvető ismereteket (írás, olvasás, számolás) sajátította el. Ezt követően szülei akkori lakóhelyén, Szabadszálláson tanult, de csak négy hónapig, előkészítésképpen a következő iskolára. Tanítója, Ujlaky István főleg a latinra helyezte a hangsúlyt, de lehetséges, hogy már itt is találkozott a „Hármaskis tükör”-rel, amelyről később még lesz szó.

Jó híre volt abban az időben a sárszentlőrinci evangélikus iskolának, ide írták

hát be a szülei a következő tanévre. 1831 és 1833 között tanult itt (8 és 10 éves kora között). Jól érezte magát, és a tanulmányi eredménye is jó volt. Teljesen bizonyos, hogy a történelem tanulása során itt találkozott Losontzi István „Hármas kis tükör” című könyvével, amely tulajdonképpen tankönyvvolt és sok mindent felölelt (hittan, földrajz, történelem stb.); a tananyag feldolgozása kérdés-felelet formájában történt. Ebben a könyvben a magyar történelem során szó esik a kalandozásokról, természetesen az augsburgi csatáról és ennek kapcsán a Lehel-mondáról is (1770-es kiadás):

„Kérdés: *Kik vesztenek el e' hartzon a Vezérek közül?*

Felelet 1: A' Németek közül a' pártos Konradus, Lotharingiai Hertzeg, ki felől azt költi Thurótzius, hogy azt Lehel Kapitány ütötte volna agyon kürtivel, melly kürtöt még ma is mutogatnak a' Jász-berényiek.

2. A' Magyaroknak három vezérei (talán Búlsú, Lehel, és Botond) elevenen elfogattatván, felakasztattanak. Toxus Fejedelem kevesed magával nagy nehezen haza verődött, és az után a' Magyarok kezdettek a keresztyénekhez szelidebbek lenni.”

Bár Petőfi már gyerekkorában is szeretett olvasni, nincs adat arra vonatkozóan, hogy itt Sárszentlőrincen más, történelmi jellegű könyvet olvasott volna. Sárszentlőitinc után két, meglehetősen sikertelen év következett: Pesten tanult az evangélikusoknál, majd a piaristáknál gyenge eredménnyel. Annyi haszna volt belőle, hogy megtanult németül, megismerte Pestet és a városi életet.

Ezt követően került Aszódra, ahol jó hírű iskola volt, egy fiatal tanár, Koren István vezetésével. Aszódon jól érezte magát, és a harmadik év végén szinte mindenből kitűnő jegyet kapott. Később az „Úti jegyzetek”-ben ő maga írja nosztalgiával Aszódról:

1. Itt kezdtem verseket csinálni—
2. Itt voltam először szerelmes—
3. Itt akartam először színészé lenni —

Az iskola kis könyvtárának katalógusa (amelyet egy ideig maga is vezetett) tanúsítja, hogy milyen széleskörű volt az érdeklődése, és milyen sokat olvasott. Budai Ézsaiás „Magyar Ország históriája” című 3 kötetes művét többször is kivette a könyvtárból. A három kötet az alábbi felosztásban tárgyalja a magyar történelmet:

- I. A mohácsi veszedelemig, 370-1526.
- II. Buda visszavételéig, 1526-1686.
- III. Az ausztriai ház örökös uralkodása alatt, 1686-1812.

A honfoglalás, a kalandozások kora jórészt a krónikáknak megfelelően szerepel az I. kötetben. Az augsburgi csatáról és a Lehel-mondáról az alábbi szöveg található benne (1805-ös kiadás):

„Elfogattak ekkor, a' mint Vitékind bizonyítja, három Vezérei is a' Magyaroknak;

az első volt Bulzo; a második Lehel, a' mint Thuróczy mondja; a' harmadik talán Botond volt, mivel Anonymus ezt szokta ama' kettőnek társaságába tenni; a' kinek neve mindazonáltal az elfogottak között nem említetik.¹

A „Hármas kis tükör” és Budai Ézsaiás könyve is Thuróczy krónikájára hivatkozik. A két könyvben szereplő rész elegendő volt ahhoz, hogy a Lehel-monda megragadja Petőfi képzeletét. Valószínű, hogy a későbbi olvasmányi során igyekezett további részleteket is megismerni.

Az iskolái sorában a következő állomás Selmecebánya volt. Anyagi helyzete apja tönkremenetele miatt igen gyenge volt. A tanulmányait is elhanyagolta, egyedül a „magyar társaság”-ban folytatott önképzőkori tevékenység vonzotta. Bár még nem is lehetett volna rendes tag, mégis a legaktívabb közreműködők közé számított. Emellett rengeteget olvasott. „Legkedvesebb tudománya a magyar történet volt, melyben való jártasságát bámultam, s ezt az akkori legjobb magyar könyvekből szorgalmasan tanulta” mondta később Szeberényi Lajos a „magyar társaság” akkori vezetője, akivel Petőfi hosszú időn át tartotta a kapcsolatot. Szívesen olvasta Csokonai, Vörösmarty és Gvadányi műveit is. Utóbbinak „Egy falusi nótárius Budai utazása” című munkájában ismét olvasható a Jászberényben őrzött Lehel-kürtről. Egyre többet verselt, és néhány költeményét az önképzőkör is megőrkítésre méltatta.

Ezután 1839 februárjától nagyon hányatott időszak következett az életében: néhány hónapos színházi statisztálás Pesten, majd viszonylag békés nyári hónapok Ostffyasszonyfán.

Ősszel nem tudván folytatni a tanulást, Sopronban katonának állt. Nem volt még tizenhét éves sem, de 18 évesnek mondta magát, azért, hogy bevegyék katonának,.

Gyorsan rájött, hogy nem neki való a katonaság; a németül, latinul tudó, sokat olvasó érzékeny fiatalember nehezen viselte el a durva bánásmódot. Amíg az ezrede Sopronban állomásozott (1840. március közepéig) felkereshette a diák barátait, könyveket szerezhetett rajtuk keresztül. Később viszont testileg és lelkileg is kimerült, beteg lett, és végül egy jóérezsű orvos segítette hozzá a leszereléshez, az obsit-hoz. 1841 februárjában kívül-belül megviselt állapotban Pozsonyban tűnt fel. Ismét a vándorszínészek kalandos élete következett, majd ősszel tanulni kezdett, ez alkalommal Pápán.

A Lehel-versek és keletkezésük körülményei

Pápán Tarczy Lajos tanár pártfogolta, és volt néhány barátja is, többek között Orlay Petrics Soma, akivel még Ostffyasszonyfán ismerkedett meg. És volt „képző-társulat” is, ahol csakhamar vezéralak lett. Kiderült, hogy az előző években, még a

¹ Erről Thuróczy ilyen mesét beszél: hogy Lehel a kürtivel Konrád Császárt agyon ütötte; holott ekkor I Ottó volt a' Császár. Lásd Katona Hist. Ducum. p 454. Ebből a Thuróczy meséjéből került osztánn a másik mese is, hogy a' Lehel kürti máig is Jász Berényben vagyon.”

katonáskodás nehéz körülményei között is írt verseket. Osztálytársa, Neumann Károly közlése szerint Petőfi ebben az időben már egy kis füzetre való verssel rendelkezett. Orlay Petrics Soma is így ír visszaemlékezésében: „...Petőfi Asszonyfán, Sopronban, katonáskodása idején, s onnan visszatérte után, rövid időzése alatt Pápán, számos költeményt írt, ... Várromokról, *történeti hőskről* írt, ...” A történeti hőskörműkre való utalás egyértelműen Lehelre vonatkozik, hiszen ebben az időszakban nyomát sem találjuk írásaiban más történelmi alaknak.

És itt elérkeztünk Petőfi első ismert Lehel-verséhez, amely az összes költeményei között [? 1841] dátummal szerepel.

Lehel
Mennydörg az óriás kürt
Lehelnek ajakán.
Örvendve nyúl ezer kar
Kifent acél után.

Így kezdődik a vers, amelyben leírja, hogy a szittyák hősiezen küzdöttek az alemannok és a teutonok ellen. A forgandó végzet miatt a magyarokat leverték, és a vers második részében lényegében híven követi a Lehel-mondát: Lehel halála előtt még egyszer kéri a kürtöt, agyonsújtja Konrádot és így fejeződik be a költemény:

,Te felmagasztalsz,
És én a porba váglak!’
S megy büszke-bátran
Elébe a halálnak.

A versben szereplő alemann és teuton kifejezések a középkori krónikákban gyakran szerepelnek a német törzsek megnevezésére, lehet, hogy onnan vette őket. A győzött többnyire fejedelemnek nevezi, de két alkalommal előfordul Konrád neve is. Maga a vers afféle költői zsenge, nem is vette fel sohasem egyik versgyűjteményébe sem.

A pápai iskolai év nagyon sanyarú körülmények között telt el. A tanórákat többé-kevésbé látogatta, de az ő igazi színtere a képző-társulat volt. Tekintélye ugrásszerűen megnőtt, amikor az Athenaeumban megjelent a „Borozó” című költeménye. A képző-társulat tanév végi záró ünnepségén két költeményével is pályadíjat nyert – két aranyat –, a harmadikat pedig szavalatával érdemelte ki. A két díjazott vers közül az egyik egy Lehel című költemény volt, amely így kezdődik:

A kürtkebelbe fű Lehel,
S a kürt riadva énekel
Vad éneket csatára;
S szilaj szikrát ezer szem hány,
És nyúl kifent acél után
Ezer kéz hallatára.

Eme második Lehel-vers tulajdonképpen az első átdolgozása. Más ugyan verstanilag, a történetet nem bontja két részre, de elég sok kifejezés ismétlődik. Valamilyen meg gondolásból elhagyja az alemann, teuton szavakat, és Konrádot sem említi. Álljon itt egy-egy részlet a két költeményből:

Az első:

„S hogy harsogtatta
Dörgőleg mindenszerte,
Konrádnak álla
És véle őt leverte.”

A második:

„S hogy harsogtatta szerte:
Rá szent hevület lángja száll,
A győző fejedelemnek áll,
És véle őt leverte!”

Bár az említett elismerés nyilván jólesett neki, később, elismert költőként ezt a verset sem tartotta magához méltónak, és ezt sem vette fel gyűjteményeibe.

E két vers után tegyünk egy kis kitérőt, és térjünk vissza egy korábbi időszakra. Ostffyaasszonyfai tartózkodása alatt született költeményeiből elküldött néhányat Selmece Szeberényi Lajosnak, amelyek csak töredékesen maradtak meg. Ezek közül az egyik egy történelmi balladának négy sora:

.....
„Mint fű éles sarlónak alatta
Hull csatázva ellen és magyar,
S hol zászlóját békesség mutatta
Eddig: ott most mindent (...)”
.....

Az előző két Lehel-vers ismeretében jó okunk van feltételezni, hogy ez a töredék is egy Lehel-vers részlete. Mivel indokolható ez a feltételezés?

– Petőfit ebben az időszakban, mint történelmi téma, csak a Lehel-monda érdekelte, más történelmi jellegű költeményének évekig nyomát sem találjuk.

– Csatajelenet leírásával sem találkozunk nála (az augsburgi csatán kívül) egészen a szabadságharcig. Ráadásul ebben a versben egy vesztés csatáról van szó: „Hull csatázva ellen és magyar” ami éppen az augsburgi csatára jellemző.

– Néhány szó és kép is utal az előbbi Lehel-versekre:

Az elsőből

„Zajatlan áll a
Gyász-arcu csatahely,
Bátor leventék
Elhullott ezrivel.”

A másodikból

„.....a hadfiak
Sűrűn omolva hulltanak,
Mint gabna jégesőben.”

A töredékben

„Mint fű éles sarlónak alatta
Hull csatázva ellen és magyar,”

Fentiek alapján – úgy gondolom – kijelenthető, hogy a töredék egy, az előző kettőt megelőző Lehel-vers részlete. És persze a fenti eszmefuttatástól függetlenül vegyük észre a töredék első sorának szépségét.²

E kitérő után térjünk vissza az eredeti időrendhez. A pápai tanév sikeres bejezése után Petőfi és Petrics Soma előbb Komáromban Jókait látogatták meg, majd Petőfi szüleinél időztek Dunavecscén, végül Mezőberénybe mentek Petrics szüleihez. Innen a két barát kora ősszel Debrecenbe ment, ahol felkeresték Csokonai sírját is. Ezután elváltak: Petrics visszatért Mezőberénybe, Petőfi pedig a Hortobágyon keresztül Tiszafüred-Jászberény-Cegléd útvonalon Szabadszállásra, majd ismét Dunavecscére ment. Erről az útvonlról Petrics Soma közléséből tudunk. Petőfi 1842. október 12 körül indulhatott Debrecenből, tehát október 15-16 körül lehetett Jászberényben. Ennek egyébként nincs más nyoma, hiszen az egyszerű vándordíák aligha keltett feltűnést. Nem valószínű az sem, hogy látta volna a Lehel-kürtöt.

Ezután ismét zaklatott időszak következett: vándorló színészelet, országgyűlési tudósítások másolása Pozsonyban. 1843 nyarán Pesten két regény fordításával tett szert pénzre, a „jólét” azonban nem sokáig tartott. Ősszel egy kisebb társulattal Erdélyben turnézott, de a társulat feloszlott, ő pedig betegen és nyomorogva Debrecenben húzta ki a telet. 1844. február végén, télvíz idején Pestre indult, hogy a szépen letisz-tázott költeményeinek kiadót keressen. Kiadót nem talált, ezért végül Vörösmartyhoz fordult, aki megszerezte számára a Nemzeti Kőr támogatását. Ráadásul április elejétől a Pesti Divatlap segédszerkesztője lett, s így a nyomorúságos vándorévek után valamelyest jobb körülmények közé került.

Ennek köszönhetően egyre többet dolgozik: 1844 nyarán írja a „Helység kalapácsa” című satirikus hőseposzt, ősszel pedig a „János vitéz”-t. Sok más költeménye, népdala is napvilágot lát, egyszerű hangvételükkel vitákat keltve. 1844. november 10-én jelenik meg a Nemzeti Kőr által támogatott gyűjteményes kötete a „Versek”. De nem sikkadt el a régi téma sem: ismét megjelenik Lehel, bár ezúttal csak egy vers részeként:

² A körülmények szerencsés alakulása folytán kapcsolatba kerültem Kerényi Ferenc professzorral, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének főmunkatársával, aki a fenti eszmefuttatással kapcsolatban ezt közölte: „Kedves Goda Úr! Örömmel olvastam levelét, a Töredékre vonatkozó okfejtésével maradéktalanul egyetérték.”

Mért nem születtem ezer év előtt?

Mért nem születtem ezer év előtt?
Midón születtek Árpád daliái,
S ragadva kardot, a vérkedvelőt,
A nagy világgal mentek szembeszállni.

Be mondtam volna csataéneket,
Verseny rivalgót kürtjével Lehelnek,
Melynek zúgási mennydörgéseket
Vadúl kavargó örvényökbe nyeltek.

.....
Pest, 1844. [november]

1845 elején kellemetlenül érinti, hogy a pápai képző-társulat „Tavaszi” címen kis kötetet adott ki, benne az ő verseivel (köztük a Lehel [A kürtkabelbe fű Lehel...] címével), és nem Petrovics, hanem Petőfi Sándor aláírással. Ezeket a fiatalkori zsenyéket nem tartotta méltónak akkori híréhez, nevéhez, ezért szemrehányást is tett a szerkesztőknek. Ekkor szakadt meg kapcsolata Szeberényi Lajossal is.

A segédszerkesztői kötöttséget nem sokáig bírta: 1845. április elején felvidéki körútra indult, ahonnan csak június végén tért vissza Pestre. Sokat dolgozott az év második felében is. Rendezte a költeményeit, és 1845. december 2-án megjelent a második gyűjteményes kötete a „Versek II” is. A sok munka közepette is újra visszatért a Lehel-témára. Vajon mi motiválhatta? Talán a pápai „Tavaszi” kiadványban megjelent Lehel-verse kapcsán döbrent rá arra, hogy nincs a kedvelt témájával kapcsolatos olyan költemény, amelyet magához méltónak tart. De az is lehet, hogy a különböző kötetek összeállítása során, a régi verseit válogatva merült fel benne ez a gondolat. Mindenesre 1845. október 16–november 25. között megírta újabb Lehel [Melyik szerelmes...] költeményét. Ennek első versszakát választottam mottónak. Már a bevezetőben is említettem, hogy a Toldy Miklósról való utalás nincs összefüggésben Arany János Toldijával, amely csak 1847 elején jelent meg. Tinódi Lantos Sebestyén i-vel írta a Toldi nevet, tehát a hivatkozás valószínűleg nem rá vonatkozik. Van viszont Vörösmartynak egy költeménye 1822-ből, „Toldy Csepelben” címmel. Lehet, hogy erre vonatkozik a hivatkozás. A Kont viszont egyértelműen Garay János 1838-ban megjelent versére utal. Petőfi jól ismerte ezt a verset, 1845 márciusában, színészek társaságában el is szavaltatta Egressy Gábor gyerekeivel. A versszakokat Beranger hatására refrén zárja: „Országokat reszkettető Lehel.” Meglepő módon ezt a költeményét sem vette fel az Emich Gusztáv kiadású „Összes költemény”-be.

Az Emichhel történt megegyezése anyagi helyzetét valamelyest rendezte, és 1847. március 15-én meg is jelent a szép kiállítású kötet. Szendrey Júliával való meg-

ismerkedése után – Szendrey Ignác tilalma és a szerelmesek vívódása miatt – az 1847-es év is elég zaklatott volt, míg végül megérkezett a nevezetes válasz „1000-szer... Júlia”. Ettől kezdve nem ismert akadályt, és 1847. szeptember 8-án házasságot kötött Júliával. Hat hét boldog együttlét a koltói kastélyban, majd hét nap látogatás Arany Jánoséknál Nagyszalontán, és irány Pest, ahová saját bérelt kis lakásukba november 4-én érkeztek meg. Az út során – valószínűleg Júlia kérésére – betértek Jászberénybe is, meglátogatni Júlia nagynénjét, Szendrey Franciskát és annak férjét, Sismis Mihályt. Erre a látogatásra 1847. november 3-án kerülhetett sor.

Mint megállapodott házasember Pesten beletemetkezett a munkába, talán sokfelébe is kezdett egyszerre. Ezt anyagi helyzete is megkívánta, hiszen immár családfenntartó volt. Előbb „A táblabíró” című víg hősköteménybe kezd, majd félreteszi. Ismét előtérbe kerül a Lehel-téma. Erre két tényező is motiválhatta: Arany János Toldiját egy pillanatra sem irigyelte (hiszen rendkívül ritka az olyan önzetlen barátság, mint amilyen köztük volt), mégis valószínűleg felöltött benne, hogy az „ő” hőse, Lehel is megérdemelne egy hasonló költeményt. A másik motiváció a Jászberénybe tett látogatásából adódhatott, amikor bizonyára megnézte a Lehel-kürtöt is. A Pesti Divatlap november 18-án már ezt közölte: „Petőfi egy nagyobb költeményen dolgozik, valamint Arany János is, mindkettő népies modorban.” (Arany János ekkor írta a Toldi estéjét.) A bejelentéstől eltérően Petőfi mégis félre tette a Lehel Vezért, és néhány hét alatt megírta a Bolond Istókot, majd ismét hozzáfogott a Lehel Vezérhez. Aranynak 1848. január 29-én így ír a munkájáról: „Én most a Lehelt írom elbeszélő költeményben, röviden, de egész életét Ázsiából az akasztófáig, olyan nyolc-soros alexandrinusokban, mint a te Schedeled vagy Toldid.” (A tréfás megjegyzés Toldy – korábban Schedel – Ferencre vonatkozik). Nagy tervük volt viszont, hogy hárman, Vörösmarty, Arany és ő lefordítják a Shakespeare-drámákat, ezért ismét félreteszi a Lehelt. Aranynak is ír erről február 10-én: „Lehellel hallgatok, míg Coriolánt el nem végzem, akkor egész erővel belekapaszkodom; 37 strófa van meg belőle, 8 soros.” Ezután még valóban dolgozott rajta, és elkészült az első ének – 53 strófa – és a másodikból 4, akkor viszont a történelem: 1848. március 15. szólt közbe, és a Lehel Vezér befejezetlen maradt.

Az első két sor nem éppen hízogató ránk, jászberényiekre nézve, de a második két sor kapcsán már büszkék lehetünk a „kürtünk”-re:

Nem nagy hírű város Jászberény városa,
És itt a nyakam, hogy nem is lesz a' soha,
De van abban egy kürt, van annak nagy híre,
Akkora, hogy nem fér a jászok földére,

Érdekes módon a 2-5. versszakban megszakítja az elbeszélés fonalát, és mintegy önvallomást tesz. Erre valószínűleg az készítette, hogy az előző években a kritikusok dühödten támadták költői stílusát:

De hol is kezdjem csak, hogy megértsük egymást?
 Mert hát tudnivaló, hogy én itt mostanság
 Nem írástudóknak, nem az úri rendnek,
 De beszélek szűrös-gubás embereknek;

.....
 Nem a palotáknak fényes gyertyaszála
 Vagyok én, hanem a kunyhók mécsvilága.
 Alant születtem én, szalmafedél alatt,
 Sosem tagadom meg a származásomat,

A történet, ahogyan Aranyknak is írja, valóban Ázsiában kezdődik, és az első énekben tulajdonképpen a honfoglalást írja le. Stílusa valahol János vitéz játékos könnyedsége és Toldi derűs komolysága között határozható meg. A 21. versszakban találóan írja le a Lehel-kürtöt. (A kiemelés tőlem.):

Mikor nyilával egy *elefántot* ejtett,
 Kivette és kürtnek csinálta *agyarát*,
 A *cifrát* tulajdon keze faragta rá.

Ez a leírás csak olyasvalakitől származhat, aki maga is látta a kürtöt. A második ének a hadjáratba indulással kezdődik, és éppen ott szakad meg, ahol nekünk jász-kunoknak különösen érdekessé vált volna:

Mentek, mendegéltek és elértek végre
 A Jászság és Kunság szép róna földére,
 Mely a délibábnak szülő tartománya,
 És amelynek Lehel volt a kapitánya.
 Valahányszor Lehel e földre rálépe,
 A megilletődés szállott a szívébe,
 Most is úgy járt, most is meg volt illetőde,
 S szólt oly érzékenyen, ahogy csak telt tőle:

.....

Még egy alkalommal jelent meg hír a befejezetlen Lehel vezér költeményről: az Életképek 1848. július 23-i számában „Mutatvány Lehel című hőskölteményből” jelzés alatt megjelent az első ének 44-53. strófája. Petőfi ekkor éppen túl volt a követválasztással kapcsolatos óriási csalódáson, egy pillanatra talán úgy gondolta, hogy visszatér irodalmi tevékenységéhez, és esetleg befejezi a „Lehel vezér”-t. A politikai események azonban egymást követték, a vitákból ő nem maradhatott ki, s így a költemény végképp befejezetlen maradt. Örök rejtély fedi, hogyan alakult

volna tovább a hősköltemény, és méltó párja lett volna-e a János vitéznek, vagy Arany János Toldijának.

Végül még egy kérdés vár megválaszolásra: miért ragadta meg ennyire Petőfi képzeletét a Lehel-monda? Bizonyos, hogy nem állt távol Petőfi habitusától a „német főbe kólintása”, de többről van itt szó: arról, hogy Lehel a vert helyzetet is a maga javára tudta fordítani. Némi keresés után megtalálhatjuk a választ az ő fogalmazásában is, az 1845-ben írt Lehel [Mely szerelmes...] utolsó versszakának befejező sorában:

Megkapta kürtjét, s úgy megfújta a hős,
Hogy a császár megsiketült bele,
Megsiketült és eldőlt...innen-onnan
Kilencszáz éve, s még föl sem kele.
Nem is kel ő fel többé. – Jászberényben
Még megvan a kürt csorba élivel,
Mit megcsorbított a császár fején a
Győzötteen is még győzedelmes Lehel.

Kiss Henriett

DARÁZS ÁRPÁD AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Darázs Árpád, a világhírű karnagy és karmester Jászberényben született 1922-ben. 1956-ban az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le és ott is hunyt el 1986-ban. A Jászsági Évkönyv 2004-es száma két dokumentummal emlékezett a világhírű muzsikusra. Most az Egyesült Államokban eltöltött időszakot elevenítjük fel. Az internet segítségével sikerült olyan, ma is élő kollégákra, barátokra és tanítványokra bukkanni, akik jól ismerték Darázs Árpádot, és szívesen vállalkoztak az emlékek felidézésére. A kutatás nem fejeződött be, az első eredmények közzétételére kerül most sor.¹

Farmingdale, New York (1957-1966)

Clara F. Wagner² emlékezik:

Árpád kivételes ember volt. Mindenki szerette őt az első személyes találkozástól kezdve egészen addig, amíg el nem hagyta egyházközségünket. Mindenki sajnálta, hogy elhagy bennünket, de egyben örültünk is, hogy máshol folytathatja nagyszerű munkáját, a tanítást és a karvezetést. Mindnyájan nagyon szerettük őt, igazi és értékes barát volt.

Árpád 1957-ben érkezett egyházközségünkbe, két évvel azután, hogy az egyházközség eddigi életében legmeghatározóbb személy, Raphael Schoof atya elfoglalta nálunk állását.

Az egyházközség akkoriban átlagos méretű volt, körülbelül 2500-3000 család tartozott oda. Raphael atya 1974-ig maradt itt, a legtöbb változás ezalatt a két évtized alatt következett be.

¹ Köszönettel tartozom Pethő László tanár úrnak, a Jászsági Évkönyv felelős szerkesztőjének, aki a téma megírására bátorított és segítséget nyújtott abban. Köszönettel tartozom azoknak az amerikai muzsikusoknak is, akik mindannyian nagy örömmel segítettek a munkámat: John Bauer professzor úrnak (Dél-Karolina Egyetem), Laury Christie professzor asszonynak (Dél-Karolina Egyetem), Rosanne McDowellnek, Darázs Árpád volt tanítványának, William J. Moodynak, a Dél-Karolina Egyetem Zeneiskolája korábbi igazgatójának (Dél-Karolina Egyetem), Charles Kenneth Mossnak, Darázs Árpád volt tanítványának és Clara F. Wagnernek (Szent Kilián Egyházközség, Farmingdale, New York).

² Clara F. Wagner Darázs Árpád Farmingdale-ben eltöltött éveit alatt a Fiúkórus titkárnője volt. Az ő személyes nyilvántartásából származik a közzétett részlet.